PRÀCTICA DELS DRETS HUMANS: RADIOGRAFIA GENERAL

Desnivellar el camp de joc: què queda de l'activisme pels drets humans a Europa?

Alessia Mora

Manifestació davant del mar, a Taormina, Itàlia, el 27 de maig de 2017. Fotografia: Alessio Mamo

A Europa l'activisme pels drets humans està en perill. Tant la pràctica quotidiana de treballar per a una organització sense ànim de lucre que defensa els drets de les persones, com el fet de comprometre's amb actes de protesta i participar-hi —o simplement actuar en solidaritat amb els més marginats de la nostra societat— són activitats que, en l'última dècada, han estat cada cop més sotmeses a escrutini, atacades i fins i tot criminalitzades pels que ostenten el poder, les empreses i l'extrema dreta.

La manca d'un terme únic, universalment acceptat, que englobi l'ampli espectre de pràctiques per a la defensa dels drets humans ha donat lloc a la proliferació de diverses denominacions. Entre aquestes designacions trobem organitzacions professionals sense ànim de lucre (ONG), organitzacions de la societat civil, moviments i col·lectius socials, i també n'hi ha que fan referència a individus, comunament coneguts com a activistes, defensors dels drets humans, treballadors humanitaris, voluntaris i altres conceptes semblants. La tria de la terminologia depèn del context concret i de les definicions més utilitzades en el sector de la societat civil.

Aquesta anàlisi sosté que totes aquestes denominacions pertanyen col·lectivament a la categoria general de l'activisme pels drets humans. Tanmateix, la manca d'un terme únic que pugui ser acceptat i mobilitzat políticament per persones i organitzacions de la societat civil contribueix a la complexitat inherent d'identificar les tendències predominants i formular estratègies de resiliència a tot el sector.

Després d'un intent d'aclarir algunes de les tendències contemporànies més destacades en l'activisme europeu pels drets humans i d'un examen crític dels factors subjacents que impulsen aquestes tendències, aquest article presentarà possibles vies d'acció.

Criminalització de l'activisme: el cas de la solidaritat amb els migrants

La criminalització de la solidaritat amb els migrants inclou pràctiques com ara la demonització, l'estigmatització, l'obstrucció i les sancions legals imposades a persones i organitzacions que presten ajuda humanitària als migrants. Aquesta pràctica, que Vegh Weiss, investigadora en criminologia, anomena *sobrecriminalització* [1], posa de manifest una paradoxa important: els que rescaten persones que pateixen al mar —un deure a què obliga el dret internacional— sovint s'enfronten a càrrecs penals, mentre que les autoritats que desatenen les seves obligacions a l'hora de rescatar els que estan en perill són molt poc criminalitzades.

Carola Rackete és un molt bon exemple d'aquest fenomen. L'estiu del 2019, quan era capitana del vaixell *Sea-Watch 3*, la van detenir i la van acusar de resistència a la policia quan va entrar al port italià de Lampedusa. El que motivava les seves accions era el fet de vetllar pel benestar de les persones que havia rescatat. El seu judici va durar gairebé dos anys abans que el seu cas fos desestimat.

Si bé al cas de Carola Rackete s'hi va prestar una atenció substancial, molts altres casos han passat desapercebuts. Alguns voluntaris s'han enfrontat a càrrecs per ajudar dones embarassades a prop de la frontera entre Itàlia i França, una regió on almenys 87 persones han perdut la vida tràgicament des del 2015. A la frontera entre Polònia i Bielorússia, les autoritats poloneses van arrestar i detenir activistes pels drets humans que ajudaven una família sense recursos al bosc.

Actualment, els activistes en aquest àmbit continuen enfrontant-se a la persecució i s'han donat casos en què accions quotidianes de bondat —com ara donar menjar, aigua, transport o refugi— s'han convertit en activitats il·legals. Segons la Plataforma per a la Cooperació Internacional sobre Migrants Indocumentats (PICUM, per les sigles en anglès), només el 2022 més de 100 persones es van enfrontar a la criminalització pels seus actes de solidaritat [2], un nombre que va contribuir a un total de més de 350 casos denunciats des del 2015. Aquests càrrecs inclouen delictes com ara facilitar l'entrada irregular, el trànsit o l'estada; el contraban; el blanqueig de capital; l'espionatge o la falsificació. La Directiva de facilitació de la UE, una legislació que no distingeix entre el tràfic de persones i l'assistència humanitària, serveix com a exemple de l'ús indegut del sistema de justícia

penal per penalitzar els actors humanitaris.

> La criminalització de la solidaritat amb els migrants fa que es produeixi una paradoxa: els que rescaten persones al mar sovint s'enfronten a càrrecs penals, mentre que les autoritats que desatenen les seves obligacions gairebé no són mai criminalitzades

No obstant això, hi ha hagut casos de recursos legals que s'han resolt amb èxit. Cédric Herrou, que va ajudar unes 200 persones a travessar la frontera des d'Itàlia fins al sud de França, va ser absolt pel Consell Constitucional francès, que va invocar el "principi de fraternitat" consagrat en el lema de França ("Llibertat, igualtat i fraternitat"). Aquesta resolució va concloure que els individus no poden ser processats per "delictes de solidaritat".

Tanmateix, les acusacions legals i els processaments tenen conseqüències perjudicials i generen un efecte alarmant en les organitzacions d'aquest sector. Fins i tot quan es retiren els càrrecs, les ONG i els seus voluntaris pateixen perjudicis duradors per a la seva reputació, i també han de fer front als costos socials, econòmics i psicològics derivats d'anys d'investigacions. Això desanima els activistes a l'hora de treballar per la defensa dels drets humans, i n'hi ha que recorren a l'autocensura.

L'externalització de la migració com a principal causa de la criminalització

A partir de la "crisi dels refugiats" del 2015, les autoritats europees han reduït significativament les operacions de cerca i rescat al mar. Una de les estratègies imperants en les polítiques europees consisteix a externalitzar els controls fronterers per impedir l'arribada de sol·licitants d'asil i migrants a la Unió Europea. Això sovint s'aconsegueix mitjançant acords amb països —com ara Turquia i Líbia— dissenyats per mantenir les persones dins de les seves fronteres. En un cas recent, la UE va arribar a un acord amb Tunísia en què li va oferir 785 milions d'euros per ajudar l'economia tunisiana a canvi de retenir els migrants dins del país i repatriar els ciutadans de la UE des de Tunísia. Aquest suport de la UE contrasta notòriament amb les violacions de drets humans contra els migrants que s'han documentat a Tunísia, com ara la persecució i les deportacions massives d'africans subsaharians.

Precisament, a conseqüència de l'externalització del control migratori i la criminalització de la migració dins del continent, el nombre de denúncies penals imposades contra els que es dediquen al rescat i l'assistència de persones al mar o a les fronteres terrestres europees ha augmentat de manera significativa.

Una mirada general: la criminalització com un contínuum a les nostres societats

Per entendre en profunditat el fenomen de la criminalització de l'ajuda als migrants, Jalušič [3] proposa conceptualitzar-lo com un contínuum. Aquest contínuum té diverses etapes, començant per la criminalització discursiva, que consisteix a utilitzar els activistes i voluntaris com a bocs expiatoris i a etiquetar-los públicament de traficants, factors d'atracció o traïdors en el discurs polític i mediàtic. Després, apareixen barreres normatives i administratives, que obliguen les ONG a registrar-se, col·laborar amb les autoritats i informar de les seves activitats. Aquests obstacles també inclouen restriccions per accedir a les zones fronteres i fer-ne el seguiment. Finalment, el contínuum pot acabar amb causes penals directes contra individus.

El cas d'Hongria s'ajusta a aquest contínuum. Des del 2015, el Govern hongarès ha capitalitzat el sentiment contra els migrants amb campanyes mediàtiques i discursos oficials en què acusa les ONG humanitàries de connivència amb els traficants i d'actuar com a factors d'atracció actius per a la migració il·legal, la qual cosa representa una amenaça per a la seguretat nacional. Les autoritats hongareses han intentat impedir les activitats de les ONG introduint noves lleis i polítiques adreçades a aquells que ajuden els migrants o en defensen els drets. Això va culminar amb la promulgació del paquet legislatiu "Stop Soros" l'any 2018, que criminalitza diferents activitats legítimes relacionades amb la migració, com ara el seguiment de les violacions dels drets humans a les zones fronteres, la difusió d'informació als sol·licitants d'asil o als migrants sense papers i l'ajuda per a la sol·licitud d'asil. A més, les donacions individuals a aquestes organitzacions es classifiquen com a finançament d'activitats de tràfic de migrants [4]. A finals del 2021, el Tribunal de Justícia de la Unió Europea va dictaminar que aquesta legislació infringia el dret de la UE.

La gènesi de l'"alteritzación" i les seves implicacions en l'activisme europeu

En l'univers dels estudis postcolonials, el panorama dels reptes a què s'enfronten els activistes es pot qüestionar mitjançant la noció d'alterització. Aquest marc conceptual gravita entorn de la classificació i el tractament deliberats dels individus com a "altres", sovint qualificats de "no democràtics" o "enemics de l'Estat". L'alterització serveix per diferenciar els activistes de la ciutadania més àmplia i els exclou efectivament de la construcció del *demos*. En molts casos, els activistes es troben qualificats discursivament com a adversaris interns, extremistes o fonts potencials de violència, unes categoritzacions mancades de fonaments substantius [5]. En contextos postcolonials, el procés d'alterització es materialitza sobretot en la racialització i l'etnicització, sovint entrecreuant-se amb altres categories socials, com ara el gènere, la classe i la discapacitat [6].

Fixem-nos en el cas d'individus musulmans i els que en defensen els drets en el context de França. Després de la guerra europea contra el terrorisme arran dels atemptats de l'11 de setembre de 2001, va arrelar la noció que els musulmans, com a col·lectiu, constituïen el

nou “enemic interior”. Segons aquesta perspectiva, les creences i pràctiques musulmanes eren incongruents amb els valors i les normes europees, la qual cosa va validar tot l’espectre polític (Open Society Justice Initiative). El relat imperant sobre la vestimenta religiosa de les dones musulmanes, suposadament imposada pels homes musulmans, va ser un dels elements principals d’aquest discurs. Amb el temps, aquest relat va proporcionar a les autoritats un pretext per justificar la restricció de la presència visible de les dones musulmanes i l’islam en diversos àmbits, des de les institucions educatives fins a la funció pública.

Paral·lelament, les autoritats públiques franceses han posat el focus sobre les organitzacions dedicades a la defensa dels drets dels musulmans o grups formats per persones musulmanes o percebudes com a tals. L’any 2022, l’Observatoire des Libertés Associatives va fer un estudi [7] que analitzava els atacs i les sancions imposades pels poders públics a organitzacions acusades de promoure el separatisme, el comunitarisme, el radicalisme religiós o el proselitisme, i qualificava aquestes accions de “caça de bruixes”.

Amb el pretext de salvaguardar la nació del terrorisme islàmic, les autoritats franceses perceben les organitzacions de la societat civil que atenen la població musulmana o en defensen els drets com a components fonamentals d’un “ecosistema islamista”. Suposadament, aquest ecosistema té com a finalitat separar els musulmans del *demos* més ampli mitjançant la creació de clubs esportius específics, organitzacions benèfiques, organitzacions humanitàries no governamentals i escoles, entre altres entitats. Les restriccions a la llibertat d’associació s’han intensificat especialment des del tràgic assassinat del mestre Samuel Paty l’any 2020, moment en què un discurs polític sobre “còmplices del terrorisme” va escalar ràpidament i va acabar acusant les organitzacions que denuncien la islamofòbia a França de fomentar un relat separatista. Aquesta escalada va donar lloc a la persecució de les organitzacions no governamentals que defensen els drets dels musulmans a França, exemplificada en la dissolució del Collectif contre l’Islamophobie en France (CCIF) i en la suspensió dels fons de la Unió Europea per mitjà del Ministeri de l’Interior per a l’organització Alliance Citoyenne.

L’any següent es va promulgar l’anomenada “llei del separatisme”, que obligava totes les organitzacions que rebien finançament públic a signar un “contracte de compromís republicà”. En la signatura del contracte, les organitzacions es comprometen a complir els principis de llibertat, igualtat i fraternitat, a no qüestionar el caràcter laic de la República i a no cometre cap acció que es consideri que perjudica l’ordre públic. Els crítics del sector han expressat la seva preocupació per l’ampli poder interpretatiu i sancionador que aquest contracte confereix a l’Administració.

> L’alterització serveix per diferenciar els activistes de la ciutadania més àmplia i els exclou de la construcció del demos. En molts casos, els activistes es troben qualificats discursivament com a adversaris interns

Des de la seva aplicació, les autoritats públiques franceses han invocat la llei del separatisme per justificar les restriccions a la llibertat d'associació, la qual cosa afecta una àmplia gamma d'organitzacions no governamentals, incloses les que s'ocupen de la violència de gènere i la justícia climàtica. Per exemple, l'organització Femmes sans Frontières (Dones sense Fronteres), que presta assistència a víctimes de violència masclista, va enfrontar-se a denúncies de "menyspreu dels valors republicans" perquè la directora de l'entitat va optar per portar un mocador al cap. Seguidament, les administracions públiques van retirar el seu finançament a l'organització. De la mateixa manera, Alternatiba, un moviment de base per la justícia climàtica a la ciutat francesa de Poitiers, va enfrontar-se a acusacions d'incompliment del contracte republicà per organitzar tallers de desobediència civil.

Reducció de l'espai cívic: salvar l'activisme per la justícia climàtica, aturar la guerra judicial

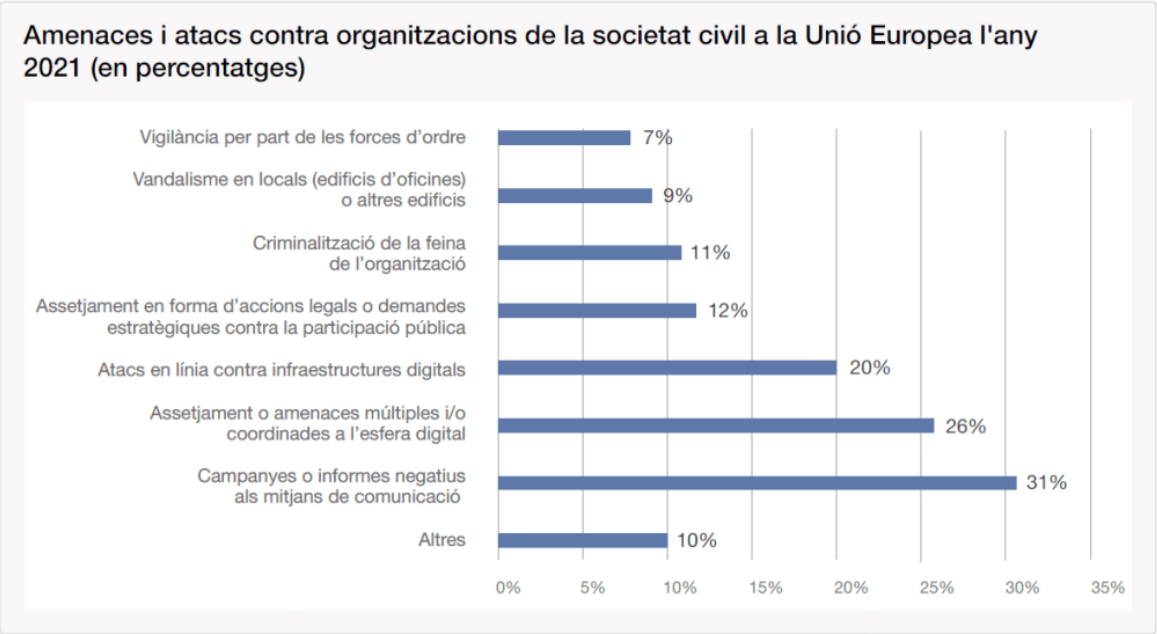
La criminalització dels defensors del medi ambient i els activistes per la justícia climàtica és un tema que ha suscitat una gran atenció mediàtica i escrutini polític a l'Europa contemporània. L'aplicació efectiva de la legislació sobre els drets humans i les normatives mediambientals —concretament les relacionades amb un entorn net i saludable, com ara el dret a l'aigua i el dret a una alimentació adequada— sovint s'ha d'enfrontar als interessos oposats d'entitats corporatives i altres actors influents. Les frustracions derivades de la ineficàcia de les polítiques existents o la manca de mecanismes institucionals per abordar els danys i els delictes mediambientals han comportat l'aparició de formes de resistència informals i moviments socials. Entre les tàctiques utilitzades pels activistes, destaca la desobediència civil, un mètode no-violent d'incomplir la llei per protestar contra les injustícies. Com a resposta, les autoritats han aplicat mesures cada cop més draconianes, entre les quals s'inclouen també campanyes de difamació que titllen les comunitats, els activistes i la mateixa resistència d'"extremistes" o "ecoterroristes" [8].

Un exemple d'aquesta tendència és un cas recent a Alemanya, on la policia va fer batudes contra membres de Last Generation sota la sospita que es tractava d'una organització criminal, i va utilitzar legislació pensada originalment per combatre el crim organitzat i els grups terroristes. Un exemple semblant és el de França, on les autoritats van dissoldre per la força el grup Les Soulèvements de la Terre, i el ministre de l'Interior, Gérald Darmanin, va qualificar repetidament les accions del grup d'ecoterrorisme. A Itàlia es va presentar una proposta de llei contra l'acció directa no-violenta en què es tipifiquen com a delictes específics els atacs contra llocs emblemàtics i monuments. A més, algunes lleis ja existents a Itàlia es reinterpreten per reprimir els manifestants, de manera que el Govern empra lleis antimàfia per denunciar els activistes climàtics.

Aquests *modus operandi* abasten un continu que va des de la persecució discursiva i els obstacles administratius fins a les acusacions penals i les mesures legislatives. En aquest sentit, també destaca una tendència que ha afectat significativament la vida dels activistes, i és l'ús de les demandes estratègiques contra la participació pública (SLAPP, per les sigles en anglès). Aquestes demandes abusives s'interposen per reprimir actes de participació

pública, com ara el periodisme d'interès públic, les protestes pacífiques, la incidència política, la denúncia d'irregularitats, el discurs acadèmic o la denúncia d'abusos de poder. Les demandes estratègiques contra la participació pública són cada vegada més emprades per particulars, polítics i organitzacions que pretenen eludir l'escrutini públic i dissuadir els que participen en activitats públiques. La coalició CASE [9] va informar que, només el 2022, es van interposar més de 150 demandes, fonamentades sobretot en disposicions relatives a l'insult o la difamació. Un cas punyent és el de la periodista d'investigació Daphne Caruana Galizia, qui, abans de la seva tràgica mort per una bomba a Malta el 2017, s'enfrontava a 43 demandes civils i a 5 de penals. Actualment, la UE està en procés de legislar sobre aquesta qüestió i desenvolupar una directiva anti SLAPP destinada a salvaguardar les organitzacions de la societat civil i els defensors dels drets humans de l'assetjament legal i judicial.

El fenomen més ampli de les agressions a organitzacions de la societat civil s'inscriu sota la rúbrica de "reducció de l'espai cívic" a Europa. Aquest terme denota la disminució del marge d'actuació de la societat civil, així com les violacions dels drets de llibertat d'expressió i opinió i de llibertat de reunió i associació que se'n deriven. Els informes de l'Agència dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (FRA, per les sigles en anglès) corroboren aquesta tendència perceptible de reducció de l'espai cívic [10]. L'últim any, els atacs han persistit i inclouen campanyes negatives als mitjans de comunicació; assetjament i amenaces coordinades en l'àmbit virtual; atacs en línia contra la infraestructura digital; accions legals en forma de demandes estratègiques contra la participació pública; criminalització d'activitats organitzatives; vandalisme en locals i propietats, i vigilància per part de les forces de l'ordre. Les pressions que exerceixen tant les autoritats estatals com agents no estatals estan augmentant, especialment contra els que participen en moviments socials i aborden qüestions delicades, com ara la migració, la protecció del medi ambient, els drets de les dones, els drets de les persones LGBTQI+ i la lluita contra el racisme.

El gràfic mostra la resposta a la pregunta: "En els últims 12 mesos, la vostra organització ha tingut alguna de les experiències següents'?". Font: Consulta sobre l'espai cívic 2021 de

l'Agència de Drets Fonamentals de la Unió Europea (FRA).

El Vell Continent com a força del bé? Estratègies de resiliència i resistència

Tenint en compte la participació freqüent d'algunes autoritats nacionals, tant directament com indirectament, en l'orquestració d'atacs contra activistes pels drets humans, cal examinar la possible influència dels òrgans legislatius i executius supranacionals, com ara la Unió Europea, a l'hora d'abordar les problemàtiques de l'espai cívic. La UE, en la seva recerca d'objectius de política exterior, s'ha caracteritzat per ser una entitat que s'esforça a establir-se com un poder normatiu en l'àmbit de les relacions internacionals. Aquesta noció de poder normatiu de la UE engloba la difusió conscient de les seves normes bàsiques, inclosos els drets humans, la democràcia, l'estat de dret i la protecció del medi ambient, a escala global; un esforç impulsat per consideracions ideològiques [11]. En el procés d'exportació d'aquestes normes i valors, la UE defineix inevitablement determinats actors internacionals com a "altres actors no democràtics". En conseqüència, l'acte d'alterització no només configura la identitat de la Unió Europea, sinó que també es tradueix en ramificacions tangibles per a la seva política exterior. Per tant, existeix un argument al voltant de la legitimitat i la credibilitat de la UE en la difusió d'aquestes normes fora del continent.

Concretament, l'esforç de la UE per defensar i promoure els drets humans i els estàndards mediambientals al món inclou iniciatives diplomàtiques, missions civils i suport econòmic a les organitzacions de la societat civil. La UE ha definit estratègies per salvaguardar les persones defensores dels drets humans i donar-los suport a través de les Directrius de la UE sobre defensors dels drets humans. Aquestes Directrius recomanen aplicar diferents mesures, com ara que el personal de les ambaixades faci reunions periòdiques amb els defensors dels drets humans, que es reconegui públicament la seva feina, que es faci un seguiment dels judicis contra defensors aquestes persones, que puguin rebre visites a les presons i que s'emetin visats d'emergència. Tot i que aquestes estratègies han de millorar substancialment per protegir amb eficàcia els defensors dels drets humans a tot el món, tal com indiquen els informes d'Amnistia Internacional, també es podrien crear polítiques semblants dins de la Unió Europea, que repliquessin les de la política exterior. Seria un primer pas per reconèixer la magnitud dels atacs contra l'activisme pels drets humans al continent.

La protecció de la societat civil a Europa requereix mesures més enllà del simple establiment de directrius. Per exemple, els estats membres de la UE han creat col·laborativament una plataforma gestionada per organitzacions no governamentals de drets humans, anomenada ProtectDefenders. Aquesta plataforma, que serveix com a mecanisme de resposta permanent i ràpida, ofereix ajuda urgent, suport pràctic, reubicació temporal i assistència a les famílies de defensors dels drets humans en perill fora de la UE. Per enfortir encara més la societat civil, caldria canalitzar un finançament europeu

substancial i privat a favor de l'assistència jurídica d'organitzacions, el suport a les activitats de vigilància i el desenvolupament d'un índex públic oficial i un sistema de seguiment per monitorar els atacs dins l'espai cívic europeu, juntament amb la formulació de recomanacions europees que siguin exigibles a les autoritats nacionals.

La sostenibilitat de l'activisme i del sector de la societat civil està intrínsecament lligada a les inversions que es facin per desenvolupar infraestructures i elaborar un relat convincent amb què s'identifiquin les societats europees. Per exemple, la Civil Liberties Union for Europe ha creat una guia de missatgeria adaptada a les entitats progressistes de la societat civil que s'enfronten a campanyes de desprestigi [12]. Aquesta guia constitueix un recurs per als activistes que volen contrarestar les campanyes de desprestigi i els relats negatius.

> L'activisme contemporani pels drets humans desafia l'statu quo. Tot i això, si vol recuperar el seu poder, haurà d'impregnar la vida quotidiana dels individus amb el seu discurs

D'acord amb la teoria de l'hegemonia cultural de Gramsci, quan parlem de la naturalesa de la societat civil dins d'Europa i el seu potencial per fomentar un canvi social significatiu —com a iniciativa oposada a reforçar les estructures de poder existents— es fa evident que l'activisme contemporani pels drets humans desafia l'*statu quo*. No obstant això, si aquest activisme vol recuperar el seu poder, haurà d'impregnar la vida quotidiana dels individus amb el seu discurs i les seves idees.

REFERÈNCIES I NOTES

1 — Vegh Weis, V. (2022). *Criminalization of Activism, Historical, Present and Future Perspectives*. Routledge Studies in Crime and Society.
2 — Plataforma per a la Cooperació Internacional sobre Migrants Indocumentats, PICUM (2023). "More than 100 people criminalized for acting in solidarity with migrants in the EU in 2022".
3 — Jalušič, V. (2019). *Criminalizing "pro-immigrant" initiatives: Reducing the space of human action*. Dve domovini (49).
4 — Carrera, S., et al. (2018). "Fit for purpose? The Facilitation Directive and the criminalisation of humanitarian assistance to irregular migrants: 2018 Update". *Study European Parliament's Committee on Petitions*.
5 — Kretschmann, A. (2021). "Les villes artificielles comme espaces de formation de l'ordre: l'entrainement au «worst case scenario» des polices européennes". *Carnets de géographes, im Erscheinen*.
6 — Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: Toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press.
7 — Observatoire des Libertés Associatives (2022). Rapport Chasse aux sorcières.

8 — Szalai, A. (2022). “A social control perspective for the study of environmental harm and resistance”. A: *Criminalization of Activism, Historical, Present and Future Perspectives*. Routledge Studies in Crime and Society.
9 — Coalition against SLAPPs in Europe (2023). Actualització de l’informe de 2023.
10 — Agència dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (2022). *Europe’s civil society: still under pressure*.
11 — Manners, I. (2002) “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”. *Journal of Common Market Studies*, 40(2), p. 235-258.
12 — Butler, I. (2021). “How to talk about civic space: a guide for progressive civil society facing smear campaigns”. Berlín, *Civil Liberties Union for Europe*.

Alessia Mora
Alessia Mora treballa a Open Society Foundations en l’àmbit de l’estat de dret i la protecció de l’espai cívic a Europa. Es va incorporar a aquesta organització el març del 2017 amb l’objectiu de defensar a la Unió Europea les polítiques de drets fonamentals, migració i antidiscriminació a Europa. Anteriorment, havia treballat a la Federació Internacional pels Drets Humans analitzant les polítiques antiterroristes de la UE, i també al European Grassroots Antiracist Movement, on va supervisar projectes d’antiracisme i de prevenció dels genocidis a Europa. Té una doble titulació en Afers Europeus per l’Institut d’Estudis Polítics de París (Sciences Po) i per la London School of Economics (LSE).